

משפטים

און זאת ששמעה על הר סיני לא תגנוב⁶ והלך וגנב תרצע. ואם מוכר עצמו, און⁷ ששמעה על הר סיני כי לי בני ישראל עבדים⁸ והלך וקנה אדון לעצמו תרצע. רש"י הי' דורש מקרא זה כמין חומר, מה נשתנו דלת ומזוזה מכל כלים שבבית, אמר הקב"ה

(6) בכמה מפרשים (מושב זקנים עה"ת, רא"ם, ריב"א, משכיל לדוד ועוד) הקשו ד"לא תגנוב" דעשה"ד (יתרו כ, יג) מיירי בגונב נפשות (ראה רש"י שם) והו"ל להביא מ"לא תגנובו" (קדושים יט, יא) שמדבר בגונב ממון [וראה חזקוני, משכיל לדוד ועוד שהגיהו דצ"ל לא תגנובו].

וראה רא"ם שתירץ: י"ל דה"ק און ש' שמעה בסיני לא תגנוב בדרך כללות שנכללה בו גם אהרת לא תגנובו דמיירי בממון (ובפרט שכל המצות נכללות בעשה"ד — כפרש"י לקמן (כד, יב) מר"ג).

ועד"ז י"ל ג"כ במ"ש רש"י אח"כ „און ששמעה על הר סיני כי לי בני עבדים" (שאינו בעשה"ד כ"א בפ' בהר כה, גה)) — שנכלל בדיבור הראשון „אנכי גו' אשר הוצאתי מארץ מצרים מבית עבדים", וראה פרש"י שם: כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי. וראה לקח טוב (נג'ארא) הובא בתו"ש כאן אות קכג.

וי"ל שנכלל גם בדיבור הב' „לא יהי לך גו' " — ע"פ ירושלמי פ"ק דקדושין (סוף ה"ב) „און ששמעה מהר סיני לא יהי לך אלקים אחרים על פני ופירקה מעלי" עומ"ש וקיבלה עלי' עול בוד" (אבל בירושלמי שם ג"כ מסיים „און ששמעה בה"ס כי לי בני עבדים").

ויל"ע באזהרות רס"ג (נדפסו בסידורו), ואכ"מ.

(7) קדושין כב, ב.

(8) בהר שם, גה. וראה לעיל הערה 6.

(9) קדושין שם. ברש"י כתי' אינו, וראה

לקמן הערה 44.

א. בפרשתנו עה"פ: „ורצע אדוניו את אוננו במרצע" מפרש רש"י: „ה"ימנית, או אינו אלא של שמאל, ת"ל און און לגז"ש נאמר כאן ורצע אדוניו את אוננו ונאמר במצורע² תנוך אוננו הימנית מה להלן הימנית אף כאן הימנית"³.

בפשטות כוונתו של רש"י: בפסוק נאמר „ורצע אדוניו את אוננו גו' " — לשון יחיד, ולא פירש אם און של ימין או און של שמאל, לכן מפרש רש"י שהכוונה לאון „הימנית", דלמ"דים גז"ש ממצורע.

אמנם צלה"ב: מאריכות לשונו של רש"י „או אינו אלא של שמאל" (ד"לכאו' מיותר הוא) משמע שבעצם מסתבר יותר שכוונת הכתוב היא לאון השמאלית דוקא, אלא שמוכרח לפרש „הימנית" מצד הגז"ש ממצורע⁴ — וצלה"ב הטעם?

ב. וממשיך רש"י (באותו דבור):

„ומה ראה און להרצע מכל שאר אברים שבגוף, אמר ר' יוחנן בן זכאי

- (1) כא, ו.
- (2) מצורע יד, יז. כה. כח. בהכתוב שם הלשון „תנוך און המסרה הימנית", אבל ככל דפוסי רש"י וברש"י כתי' הוא ככפנים. וכ"ה במכילתא עה"פ, ספרי פ' ראה קכב.
- (3) מכילתא עה"פ (בשינוי לשון).
- (4) הרע"ב כתב: „או אינו כו' ר"ל או זה (דמהיכא תיתי לומר השמאלית ולא הימנית)"; אבל מלשון רש"י „או אינו אלא כו' " (ובפרט שאינו כותב „אוננו — איני יודע איזו ת"ל כו' " וכיו"ב) משמע דסברא לומר דהוי דוקא של שמאל וככפנים.
- (5) מכילתא עה"פ (בשינוי לשון).

(ג) בדברי רש"י, טעם הרציעה הוא מכיון ד"אזן זאת ששמעה . . לא תגנוב והלך וגנב . . תרצע. און זאת ששמעה . . כי לי בני עבדים . . והלך . . תרצע" — אינו מובן:

(א) לפ"ז צריך להרצע תיכף משעבר על הציווים — ולמה אינו נרצע אלא עד שיעברו שש שנים¹¹, וגם אז דוקא אם "אמר יאמר העבד וגו'" ? (ב) למה אמרה תורה דין זה רק בגנב ואין לו לשלם ונמכר בבי"ד — הרי טעם הרציעה ("אזן זאת ששמעה . . והלך וגנב תרצע") שייך בכל גנב, גם כשיש לו מה לשלם.

(ג) טעם זה¹² שייך הוא בכל ציוויי התורה — ולפ"ז ה' צריך לרצוע על כל חטא ועון שיעבור עליו האדם, ולמה אמרה תורה דין זה רק במי שעבר על "לא תגנוב" או "כי לי בני עבדים"¹³ ?

ג. גם צלה"ב בדברי רש"י:

(א) למה מביא רש"י טעם נוסף להרצעת מי שמכרוהו ב"ד (משום שעבר על לא תגנוב): מכיון שאינו נרצע אלא לאחר שיעברו שש שנים

(11) זאף די"ל שדוקא לאחר שש כש' אומר אהבתי את אדוני או עונו גדול ביותר (דשנה בתטאו — ראה משכיל לדוד) ולכן מענישים אותו, אבל מפשטות לשון רש"י הלך וקנה אדון לעצמו מוכח דקאי על מה ש"הלך וקנה" לכתחילה, כולקמן ס"ג, וראה לקמן ס"ה.

(12) הקושיא שבפנים היא בעיקרה בנו"ר גע להטעם ד"שמעה לא תגנוב", כי בהטעם ד"שמעה כי לי בני עבדים", י"ל שזהו ציווי כללי ועיקרי להיות "עבד ה'", משא"כ ציווים פרטים.

(13) ראה גם מושב זקנים עה"ת, רא"ם, גו"א, משכיל לדוד, ועוד.

דלת ומוזוה שהיו עדים במצרים כש' פסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי כי לי בני עבדים עבדי הם ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע בפניהם".

וצריך להבין:

(א) און ששמעה "תרצע" הרי (אינו מסביר למה און הימנית דוקא נרצעת אלא) זהו טעם למה און נרצעת ולא אחד מכל שאר אברים שבגוף, ובמילא אין לזה קשר ושייכות למ"ש רש"י לפנ"ז שהכוונה ב"אזנו" לאון "הימנית" דוקא — והו"ל לרש"י לכתבם בשני דיבורים נפרדים, או עכ"פ בלא וא"ו המוסיף: מה ראה ולא ומה ראה?

(ב) ביותר קשה מה שהביא רש"י אח"כ (באותו דבור) הדרש דר"ש "מה נשתנו דלת ומוזוה כו'": דאם כוונתו של רש"י לפרש הטעם למה "נשתנו דלת ומוזוה כו'" הו"ל לרש"י לפרשו לפנ"ז (ובדבור בפ"ע) על התיבות "אל הדלת או אל המזוזה"; ובהכרח לומר דע"פ פשטא"מ אי"ז קושיא (וכ' דיוק לשון רש"י: ר"ש ה' דורנ' כו' מה נשתנו כו'), אלא שבא בהמשך למה שפירש"י לפנ"ז¹⁴, וצלה"ב ה' שייכות של דרשת ר"ש לדברי רש"י שלפניו ?

(10) בדפוס ראשון ושני באו דרשות ריב"ז ור"ש בסדר הפוך — קודם הפי' דר"ש ואח"כ פירושו של ריב"ז*. אבל ברוב הדפוסים הוא כפנים.

(*) לכאורה י"ל הטעם כי "והגישו אל הדלת וגו'" בא בכתוב לפני "ורצע גו' אזנו". אבל אינו — כי לפנ"ז הו"ל לרש"י לפרשו לפנ"ז ובדיבור בפ"ע על התיבות "אל הדלת או אל המזוזה", כפנים.

(ד) דובר כמה פעמים "שכשרש"י מביא את השם של בעל המימרא הוא בכדי לבאר עפ"י איזה ענין בפשט"מ — אלא שאין זה ענין קשה כ"כ, ורק תלמיד זריו וממולח ישאל א"ז, וע"כ מרמזו רש"י בזה שמביא השם של בעל המימרא; וצ"ל מהי הקושיא בפשט"מ שרש"י מתרצה בזה שמביא את השם של בעל המימרא.

ד. והביאור בכל זה:

עיקר כוונת רש"י במ"ש "ומה ראה און להרצע כו"י" אינו לפרש טעמא דקרא למה בחרה התורה באון דוקא (— כי בדרך הפשט אין הכרח ליתן טעם לפרטי דיני התורה²⁰) אלא שהיא קושיא המתעוררת (בפשטות הכתובים) ע"י פירושו ד"און" היינו "הימנית", וכדלקמן.

ויובן בהקדם תמ"י בעצם הענין: למה מגיע דוקא לעבד זה עונש בזיון תמידי ומום²¹ כרציעה? ואדרבא — המדובר הוא במי שגנב ואא"פ לו להחזיר הגניבה או לשלם, שע"ד הרגיל הוא מפני שעני מדוכא הוא וגנב להשקיט רעבונו ורעבון ב"ב, העניות העבירה אותו על דעתו ועל דעת קונו²² — ולמה יענש עונש חמור

ויחליט מרצונו להשאר אצל אדונו. הרי גם הוא נרצע רק כשנעשה "מוכר עצמו" — כש"קנה אדון לעצמו"²³? (ב) ב"מוכר עצמו" כתב רש"י "און ששמעה כי לי בני עבדים... והלך וקנה אדון לעצמו תרצע", היינו, ש"מענישים אותו על שהלך ומכר את עצמו בתחלה"²⁴ — ומדוע לא פירש כפשטות הכתובים שנענש על טענתו עכשיו "לא אצא חפשי"?

(ג) ידוע²⁵ דרכו של רש"י שמעתיק מהגמרא ומדרשים רק התיבות הנצרכות לפירושו ע"פ פשט"מ, ולפ"י צלה"ב שבדו"ד: (א) מהו הדיוק ב"ששמעה על הר סיני" — לכאף' הי' מספיק "ששמעה (סתם יי)"? (ב) מה נוגע להקדים בדרשת רש"י ש"הי' דורש מקרא זה כמין חומר"²⁶?

(14) ובפרט שכן מפורש בקדושין שם. ורש"י בטר בגירסת המכילתא דוקא. וראה גם תו"ת כאן (אות ג).
(15) וראה חזקוני: וא"ת והלא מתחלת שעבדו... מחוייב הוא מטעם זה... לפיכך גרס והולך זה וקונה כלומר לסוף שעבדו... והולך וחוזר וקונה אדון פעם שנית.
(16) ראה ג"כ לקו"ש ח"י שיחה א' לפ' וישב.

(17) ובפרט שבמכילתא לא נזכר הר סיני כ"א און ששמעה סתם. ובגמרא איתא "ש" שמעה קולי" ורש"י לא העתיק לשון זה *.
(18) ובפרט שבדו"ד עצמו במכילתא ובגמרא נאמר לשון זה בדרש דריב"ז ** וכו' — אין רש"י מעתיקו (בדפוס ראשון ושני

כתוב הלשון "כמין חומר" גם בריב"ז, אבל בכל הדפוסים (וברש"י כת"י) אינו).

(19) ראה לקו"ש ח"ה ע' 191, 204.
(20) ואף שבדו"ד יש מקום לבאר טעמי הדינים בפשט"מ מכיון שהדינים הנאמרים כאן הם בסוג דמשפטים, מ"מ, אינו מתאים כ"כ ל' רש"י "ומה ראה און כו"י אמר כו"י" — בסגנון קושיא ותירוץ. — ולהעיר ש"רש"י אינו מביא הטעם (ע"ד הרמז) למה מרצע (ראה בעה"ט. דעת זקנים מבעה"ת).
(21) ראה מכילתא הפולגתא אם כהן נרצע.
(22) עירובין מא, ב.

(*) ברש"י כת"י כתוב: ששמעה קולי בסיני. אבל בכל הדפוסים (גם בדפוס ראשון ושני) לא נעתק לשון זה. וראה לקמן הערה 35.

(**) ולהעיר שבדרשותיו של ריב"ז מצינו עוד בל' זה (תוספתא ב"ק ז, ב): "חמשה דברים הי' ריב"ז אומר כמין חומר".

כהה"י. מסתבר שהרציעה תהי' באזן השמאלית הפחותה ולא באזן הימנית המעולה.

ולכן, לאחר שפרש"י שהכוונה ב"אזנו" היא לאזן "הימנית", מקשה "או אינו אלא של שמאל", היינו: אדרבא הרי מסתבר כנ"ל שהכוונה לאזן של שמאל? ומתרץ שגו"ש ממצורע, שמי טעם זה מוכרח לפרש "הימנית" (היפך ממה שמסתבר בפשטות יי).

אבל עיי' מתעוררת השאלה יי: ומה ראה און להירצע? כיון שהתורה ציוותה לרצוע "און הימנית" משמע שלא נבחר האון להירצע בכדי למעט בענשו אלא מטעם אחר; וא"כ מה ראה און להירצע מכל שאר אברים שבגוף?

ומסביר רש"י: "און ששמעה על הר סיני . . . תרצע". והיינו דעונש זה צ"ל דוקא בהאון מכיון שאון שמעה

(28) שם ט.

(29) עפ"י יש להמחיק ג"כ מה שצריך לגו"ש דוקא, ולא בגין אב וכדומה — כי יש לחלק דבנדו"ד שיש למעט בענשו צ"ל של שמאל דוקא, ככפנים. וראה רש"י ד"ה און (יבמות קד, א): "און און מופנה משני צדין בין במצורע בין בנרצע". וראה ג"כ רע"ב על פירש"י כאן.

(30) במשכיל לדוד תירץ (עד"ז) רבלי גו"ש הו"א שהרציעה היא באל"י דאון שהוא בשר דק ורך ואין בו אלא מעט צער, אבל השתא שכתב רש"י דילפינן גו"ש ממצורע אי"כ כיון דאין גו"ש למחצה הרי מה להלן בגוף האון ממש דהיינו בתנוך ה"צ דכוחה א"כ הרי יש שם צער גדול כמו במקום אחר ומעתה איכא לאקשוויי מה ראתה און כו'.

אבל בפרש"י כאן לא נזכר כלל שמקום הרציעה הוא תנוך האון (וראה מכלילת עה"פ. קדושין כא, ב).

כזה, (ועדמ"כ יי: "לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב")?

וכן במוכר עצמו לעבד מצד דחקו; זה שהשפיל א"ע וקיבל עליו מרותו של אדון, מוכיח שהציקתו עניונו עד כדי שיעשה דבר שהוא בניגוד לטבע האדם.

וכמו"כ אין לענשו עד כ"כ על רצונו עכשיו להישאר אצל אדונו ("לא אצא חפשי") דהרי טענתו שכלית היא "אהבתי גו' את אשתי ואת בני גו'" (היינו האשה שנתן לו אדונו והילדים שילדה לו) ובצאתו לחפשי יהא מוכרח להפרד מהם כמ"ש יי: "האשה וילדי' תהי' לאדוני" — והרי על אהבה זו נאמר: "הוא אמר ויהי הוא ציווה ויעמוד" יי.

ומצד תמי' זו, צריך לומר שאדרבא בחרה התורה בעונש בלתי רגיל זה כי זה עונש קל ביותר, ועד כ"כ — שהיו רגילים לרצוע האון מרצונם הטוב בכדי לתת בו נזם — אנשים ונשים בנים ובנות יי.

ה. אולם ע"פ הנ"ל — דהטעם (ע"ד הפשט) למה נבחר האון דוקא להרצע הוא בכדי להקל בהעונש — מסתבר שהרציעה תהי' באזן השמאל לית דוקא. כיון ששמאל פחותה מ"ימין, וע"ד שפרש"י בנוגע ליד שמאל "ידכה" יי — "יד שמאל . . . יד שהיא

(23) משלי ו, ל.

(24) פרשתנו כא, ד.

(25) שבת קנב, א. וראה תניא פמ"ט

שע"ז קאי הציווי בק"ש בכל לבבך — כי לבבו של אדם קשורה בהן בטבעו.

(26) תשא לב, כ"ג.

(27) בא יג, טז.

עד"ז מובן במוכר עצמו מצד דחקו יי: בשעת מעשה אין להענישו ברציעה מכיון דאנוס הוא מצד דחקו; אבל באם אח"ז טוען „אהבתי את אדוני וגו'“ ואינו רוצה לצאת חפשי יי: הרי מוכיח בזה שאין ענין זה — להיות עבד — חמור אצלו, וכשמכר א"ע לכתחלה לא הי' רק מצד אנוס דחקו אלא שלא איכפת לו להיות עבד.

— ולכן עם היות שעל רצונו עכשיו להשאר אצל אדונו אין לענשו בעונש דרציעה שהרי (במקצת עכ"פ) אנוס הוא מצד אהבתו הטבעית אל אשתו ובניו כנ"ל — מ"מ מובן מטענתו „אהבתי את אדוני“ שלא איכפת לי' (כ"כ) להיות עבד ומוכיח סופו על תחלתו שלא מכר א"ע מלכתחלה מצד אנוס דחקו אלא מרצונו הטוב יי, ולכן נרצע על ש"הלך וקנה אדון לעצמו".

עפ"ז מובן ג"כ שזה (שלא הלך

ציוויים אלו על הר סיני ועברה עליהם) ולכן גם נענש המעולה שבאונים שהיא עיקר השומעת — און הימנית (דוקא).

ו. ולבאר הטעם למה מגיע לנרצע עונש כזה (רציעה), ממשיך רש"י דהטעם שהאון נרצע (במכרוהו ב"ד בגניבתו) הוא מפני „ששמעה לא תגנוב“ (ולא מטעם ששמעה „כי לי בני עבדים“ וזה קונה אדון לעצמו באומרו „לא אצא חפשי“); ועד"ז במוכר עצמו מענישים אותו על ש"הלך וקנה (מלכתחלה) אדון לעצמו" (ולא על שאומר עכשיו „לא אצא חפשי“):

נת"ל דכשארם גונב מחבירו ועובר על הציווי ד-לא תגנוב, הרי אפשר לומר שאנוס הי' מצד דחקו ומצוקתו, ולכן (עם היות שאין זה מצדיק הג' הגתו הלא טובה, מ"מ) אין לענשו בעונש דרציעה (וזהו גם הטעם שלא כל גנב נענש בעונש זה).

אמנם מובן שכשארם גונב לאנוס, ה"ה מתבייש בזה ואין רצונו שית' פרסם קלונו ברבים; ואם נמכר לעבד ומתפרסם הדבר שנמכר בגניבתו מיצר לו במאד וכל עת שהותו אצל אדונו — עת קלונו — ה"ה מצפה לעת יציאתו לחירות.

ואם אינו בהול לצאת לחפשי, ואדרבה, רוצה להשאר אצל אדונו, ה"ז מוכיח שמעיקרא אין הדבר בזיון בעיניו, ועד שלא איכפת לו בפרסום הדבר שהוא עבד ע"י שגנב ונמכר בגניבתו; סופו מוכיח על תחילתו שגנב מצד תכונתו הרעה, ומה שעבר על הציווי „לא תגנוב“ לא הי' מפני דחקו, ולכן „און זאת ששמעה . . לא תגנוב . . תרצע“.

(31) ברא"ם כתב: דוחק הוא לומר ש' מפני שבתחלת שש לא מכר עצמו אלא מחמת דוחקו אינו נקרא שהלך וקנה אדון לעצמו, אבל ראה מושב זקנים: כשמכר עצמו מפני דוחקו פעם ראשונה, נמכר מחמת עוני, ולכן אינו דין שירצע אבל כו'. וראה משכיל לדוד, ועוד.

(32) ובפרט שכיון שמונותיו ומונות אשתו ובניו על האדון (רש"י כא, ג) הרי ע"ד הרגיל יש לו הכסף שקיבל כעת ש' מכר עצמו לעבד, ועוד: בעת יציאתו יעניק לו האדון כהציווי (ראה טו, יד) „הענק תעניק לו“ — הרי א"א לומר שרוצה הוא להשאר עבד מצד הדוחק שיהי' בעת יציאתו לחפשי.

(33) במשכיל לדוד תירק, דא"ג דהוה שייכא רציעה אפי' מתחלה . . אלא מיהא לא חייבה תורה אלא לנרצע לפי ששנה בחטא. אבל תירוק זה אינו מספיק (וראה ג"כ לעיל הערה 11) דלפי' תשאר הקושיא למה לא ירצע גם על שאר חטאים אדם ששנה בחטא.

לגנוב או למכור א"ע לעבד בכדי לפרנס נפשו ונפשות ביתו, ומ"מ ציווה לו "לא תגנוב" יי ואמר "כי לי בני עבדים וגו'", והרי הקב"ה הוזהר ומפרנס לכל ברייתו יי, בטח ימצא לו פרנסתו יי באופן אחר, ולא שיהי' מוכרח לעבור על רצונו ית'. ולכן גם בהיותו במצב דחוק, עליו לבטוח בהקב"ה שבדאי יעזרהו ויחלצהו ממצוקתו; ומכיון שהוא לא בטח בהקב"ה ועבר על ציוויו לכן "אזן ששמעה" . . לא תגנוב . . תירצע. אזן זאת ששמעה . . כי לי בני עבדים . . תירצע."

ח. והנה, להוסיף ביאור ולהמתיק המבואר לעיל שהטעם על הרציעה באזן הוא מכיון "ששמעה" . . כי לי בני עבדים כו', "מוסיף רש"י ומביא בהמשך לזה "ר"ש הי' דורש מקרא זה וכו' — דעפ"ז מבואר שבענין דידן (רציעת העבד) דייקה תורה בכל פרטי העונש שיודגש ויורמו בהם הענין שבו חטא ("כי לי בני ישראל עבדים" יי).

ורש"י עצמו מבאר הטעם על מה שהביא דרשת ר"ש, בזה שמעתיק ש"ר"ש הי' דורש מקרא זה כמין חומר:

(36) והוא ג"כ קיבל ע"ע וענה "על הן הן ועל לאו לאו" (פרש"י שם כ, א). וראה בארוכה לקו"ש ח"ו ע' 119 ואילך.

(37) ראה שבת קה, ב: "יושב הקביה וזון מקרני ראמים ועד וכו'".

(38) ראה כתובות סו, ב: שכל אי-א נותן הקביה פרנסתו כעתו.

(39) וגם במכורוהו ב"ד — אף שאין לענוש על מה שגרס להימכר כעבד, ועל מה שאומר מכשו אהבתי את אשתי מ"מ הרי — ענין זה ד"כ לי בני עבדים שייך גם אליו ולכן יש בו ג"כ הוזהר וכו'.

וקנה אדון, אלא) שנמכר בב"ד שלא מרצונו, אין לענוש מטעם "כי לי בני עבדים גו'" בשעת אמירתו "אהבתי את אדוני וגו'". כיון דבשעה זו אנוס הוא יי, כנ"ל; ולכן מוכרח רש"י לפרש שמי שמכרוהו ב"ד נרצע מפני שעבר על "לא תגנוב".

ז. עפ"ז יובן ג"כ דיוקו של רש"י "אזן ששמעה על הר סיני" — כי בזה מודגש יותר חומר העון וטעם העונש של ה"נרצע":

ציוויים אלו הרי שמע אותן על הר סיני מפי הקב"ה יי, דגלוי וידוע לפניו שאפשר הדבר שיבא האדם לידי מצב של עניות ותדחק לו השעה ללכת

(34) וראה ג"כ במושב זקנים: "שזה לא נמכר מרשות וכו' ואעפ"י שנתה מוכר עצמו, מ"מ, אינו זאת המכירה מכירה, רק מסיבת מכירת ב"ד". ובודאי שאין לענוש על מה שגרס לכתחילה להמכר כעבד.

(35) בפשט"מ: ויודבר אלקים את כל הדברים האלה. ובפרש"י (יתרו כ, א): שאמר הקב"ה עשרת הדברות בדבור א'. וראה צידה לדרך על פרש"י (שם) ששמעו ישראל והבינו מפי הקב"ה עצמו. וגם כש' משה הי' מדבר ומשמיע הדברות לישראל בפעם השני (רש"י שם יט, יט) — הי' שחזר ופירש על כל דבור ודבור בפ"ע היינו פ'. הדבור ששמעו מפי הקב"ה (בי' דבור א'). ולהעיר שגם בפעם הב' הי' זה עם קולו של הקב"ה — ראה צידה לדרך על פרש"י (שם).

השיטות באופן אמירת ושמיעת עשה'ד — ראה תו"ש ליתרו (כ, א) ס"ח ובמילואים שם.

ולהעיר דבקדושתין (שם): אזן ששמעה קולי כו', וראה רא"ם וצידה לדרך כאן (— דקאי על מה ששמעו בפעם הא' רק קולו של הקב"ה). ומה שלא כתב רש"י הלי' ששמעה קולי (ראה לעיל הערה 17 ובשוה"ג) — י"ל מפני שבלשונו "ששמעה על הר סיני" בטחם כולל גם מה ששמעו הדבור "לא תגנוב" בפעם שני' ע"י משה כנ"ל.

שנתעורר ע"י פירושו בתחלת ד"ה "אזנו — הימנית" (וכנ"ל ס"ב ב' ארוכה); ולכן הביא רש"י הדרשה דר"ש בלא וא"ו המוסיף ולא בד"ה בפ"ע לפניו על "אל הדלת גו" כי דרש זה אינו אלא לפרש טעמא דקרא ואין זה ענינו של רש"י בפש"מ יי. וזהו שמדייק רש"י וכותב (השם של בעל המימרא) "ר"ש ה' דורש כו" שבוה מרמז שפי' זה הוא רק טעמא דקרא. דר"ש שהוא "דריש טעמא דקרא" יי דרשו.

אמנם, מ"מ הביאו רש"י בהמשך להמימרא של ריב"ז מכיון שהוא דרש בה"מקרא" שהוא "כמין חומר" יי, כנ"ל.

הקושיא. ומה שר"ש לא ביאר הטעם ד' "ומה ראה און כו" (אף שענינו לפרש טעמא דקרא, וכבפנים) י"ל בפשטות ש' כבר פי' זה ריב"ז שהי' לפניו (כי סתם ר"ש היינו רשבי' (רש"י ד"ה משמו, שבו עות ב, ב). תלמידו של רע"ק תלמיד ר' אליעזר הגדול תלמיד ריב"ז)*.

(42) ועפ"י יומתק שינוי הסדר בפרש"י, דהשאלה "מה ראה און כו" לא הביאה בדברי ריב"ז — כי היא שאלה בפשטות, כנ"ל ס"ב), והשאלה "ומה נשתנו כו" הביאה בדברי ר"ש — כי זוהי קושיא רק למאן דדריש טעמא דקרא).

(43) יומא מב, ב. יבמות כג. א. ושי"נ. בגמרא (קדושין שם) הגירסא "ר"ש ב"ר ה' דורש כו", וכיה בדפוס שני דרש"י. אבל בדפוס ראשון ושאר הדפוסים הוא כבפנים. ועפ"י המבואר בפנים מובן זה שרש"י בחר בהגירסא ר"ש (סתם) — כי ר"ש סתם הוא דדריש טעמא דקרא.

(44) וי"ל דזהו הטעם דברש"י כתי' ליתא הדרש דר"ש — כיון שאינו ענין עיקרי בפש"מ מצ"ע. וראה לעיל הערה 9.

(*) אבל אין לומר שריב"ז סמך על ר"ש, ומוכרח לומר כבפנים התערה.

"חומר" פירושה יי "צרור המר-גליות וצרור הבושם", ומדייק רש"י שפעולת פירוש זה בעניננו הוא כעין פעולתם וענינם של "צרור המרגליות וצרור הבושם": המרגלית הנמצאת בחדר (ובפרט צרור מרגליות) — ה"ה מפיצה אור ומאירה יי את החדר וה' דברים הנמצאים בתוכו — וכן כש' האדם נושאה לשם תכשיט ויופי הנה עם היותה במקום מסוים בגוף, ה"ה פועלת ומקשטת את כל האדם הנושאה — וכן "צרור הבושם" פועל ומפיץ ריח טוב בכל סביבתו

— וזהו שכותב רש"י שפי' זה הוא "כמין חומר", והיינו שפי' זה בטעם הדבר "שנשתנו דלת ומזוזה" מפני שהיו "עבדים במצרים" . ואמרתי כי לי בנ"י עבדים כו" פועל ומוסיף הסברה גם בהענין הקודמו (שלכן נרצע האון כיון "ששמעה" . כי לי בנ"י עבדים כו").

והנה ע"פ כל הנ"ל מובן דאין כוונתו של רש"י בפירושו ד"ומה ראה און להירצע וכו'" בכדי להסביר טעמא דקרא — דאין זה ענינו של רש"י בפירוש פש"מ לבאר טעמא דקרא. טעמי עונשי התורה, ולא הוכרח לפרש טעם זה אלא להסיר הקושי יי

(39*) פרש"י קדושין שם.

(40) ראה מדור"ל עה"פ צהר תעשה (נח ו, טו. סנה' קה, כ. ב"ר פליא, יא. ועוד) שמרגלית מאירה, ומי"מ פרש"י עה"ת שם (רק) אבן טובה — כי זהו כולל כו"כ מיני אב"ט. וראה לקו"ש ח"י ע' 19 בבוה"ג להערה 4.

(41) ועפ"י מובן ג"כ מה שריב"ז ביאר רק הטעם דמה ראה און ולא ביאר גם הטעם דדלת (ולכא"ו אם נחית לפרש טעמא למה לא ביאר גם הטעם ע"י) — כי ריב"ז אין כוונתו לבאר טעם הדבר אלא לתרץ

קדמו אדם בבית המדרש"י, ובשעת החורבן דאג שתתקיים תורה בישראל וביקש "תן לי יבנה וחכמי"י.

ודבר זה הורה ריב"ז לכא"א, וכמו ששנה באבות"י "אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לך נוצרת". והיינו שזהו תכליתו של כל אדם, גם של בעל עסק"י, ועיקר ענינו בחיים.

וזהו שמדגיש רש"י: דבר זה ריב"ז (שענינו תורה) אמרו, והיינו, דהתורה ציוותה לשאת אשה ואמרה הוא אמר ויהי — זו אהבת האשה כו' כנ"ל ומ"מ ציוותה עליו שאחר שש שנים יצא לחפשי.

וכן התורה הודיעה"י כי לא יחדל אביון מקרב הארץ ומ"מ ציוותה "לא תגנוב".

יו"ד. ועוד מצינו בריב"ז שהפליא מאד ענין גמ"ח, וכמסופר באבות דר"נ"י שריב"ז ותלמידו ר' יהושע עברו על יד מקום המקדש וראו בית המקדש בחורבנו, אמר ר' יהושע "אוי לנו ע"ז שהוא חרב", ענהו ריב"ז "אל ירע לך, יש לנו כפרה אחת כמותה ואיזה זה גמ"ח" — השווה ענין גמ"ח לענין ביהמ"ק.

(47) סוכה כח, א.

(48) גיטין שם, ב.

(49) פ"ב מ"ח.

(50) כדמשמע מהל' "אם למדת תורה הרבה" דהיינו יותר מכפי השיעור הקצוב לו ות"ח ויושבי אוהל שיעורם הוא "והגית בו יומם ולילה" כפשוטו (ראה בארוכה הל' ת"ת לאהיה"י פ"ג ה"דה).

(51) ראה טו, יא.

(52) פ"ד, ה.

בסגנון אחר קצת: במענה להשאלה "ומה ראה אוון להרצע" (א) "אמר ריב"ז כו' "ב) "ר"ש ה' דורש כו'".

ט. ובכדי להסביר גם לתלמיד ממולח שיטעון דסו"ס למה יענש ב"עונש חמור כ"כ הרי העון דגניבה זו אינו חמור כסתם "לא תגנוב", שהרי גונב מצד דחקו; וגם על אומרו "א-הבתי את אדוני" קשה לעונשו עונש חמור כ"כ שהרי טוען ג"כ "אהבתי גו' את אשתי ואת בני", כנ"ל.

מביא רש"י שטעם זה אמרו "ר"י בן זכאי":

כל ענינו של ריב"ז (לאחרי שנקרא רבן) ה' לימוד התורה, הגם שהי' בעת החורבן ולאחריו שאז ה' מצב של דחקות ועניות וכו' "י, וכמרו"ל "מ' שנה עסק בפרקמטיא) ארבעים שנה למד וארבעים שנה לימד", ו"לא הלך ד' אמות בלי תורה כו', ולא

(45) ראה גיטין נג, א ואילך, ובכ"מ.

ועפ"י תתורץ קשיית התויו"ט על פרש"י בסוף מס' סוטה: דבמשנה "משמת ריב"ז בטל זיו החכמה" כתב רש"י "זה לא ידענו מאי היא" והקשה עליו בתויו"ט "אמאי לא מפרש כעין שמפרש לזיו הכהונה דלקמן" — (על "משמת ר' ישמעאל בן סאבי בטל זיו הכהונה" דפי' רש"י "שהי' חכם ועשיר וכהנים רבים אוכלים על שלי חנו" ולכאורה הרי אפשר לפרש כן גם בריב"ז, שהי' עשיר ות"ח רבים אוכלים על שלחנו ומשמת בטל כו').

אמנם עפ"י המבואר מובן שא"א לרש"י לפרש כן — (דאפי' את"ל שריב"ז הי' עשיר קודם החורבן אין לפרש זה במשנה, כי בזמן החורבן ולאח"י הי' מצב דעניות וכו' וזה ה' הרבה שנים לפני הזמן ד"משמת ריב"ז בטלה כו'").

(46) סנה' מא, א.

נוצרת" זוהי תכלית ירידת נשמתו ושליחותו בעולם, ומכיון שזוהי ציווי הקב"ה המחי' ומהווה את הכל הרי בודאי יתן לו הכח והיכולת הדרושים למלאות שליחותו בעולם, דהיינו שגם בימי החול בעסקו בעניניו הגשמיים אינו משועבד להם, אין עסקו באופן של "עבד לעבדים" כ"א אדרבא מש" תמש בהם — לצרכו האמתי, להיות עבד להקב"ה. וכשבא יום הש"ק מקדש, מבדיל ומגבי' א"ע לגמרי מעניני חול ועסקו" הוא — לימוד התורה ועבודת השי"ת.

וע"י הנהגה זו בעסק התורה"י (והמצות) יוצא האדם לחפשי מגלותו הפרטי, ועי"ז מקרב גם היציאה מה- גלות הכללי — וע"ד שמצינו בריב"ז שבשעת החורבן עצמו פעל אצל מוז- ריבי ביהמ"ק שיתנו לו יבנה וחכמי' — תורת סנהדרי גדולה" — ועי" העסק בתורה נעשה האדם בן חורין, ובמהרה נזכה לביאת המשיח" ולבנין

זה מרמו רש"י בהביאו שטעם זה אמרו ריב"ז כי עי"ז מובן יותר טעם הדבר שנרצע: גם מי שנמצא במצב של דחקות ועניות דאגה לו תורה וציוותה "אם כסף תלוה את עמי — חובה", ומכיון שזה חובה הרי בודאי הי' מוצא כו"כ שילוהו, והי' לו להשתדל וללות גמ"ח ולא לעבור על ציווים אלו.

יא. מהענינים ד"ינה של תורה" שבפרש"י דילן:

יש הטרודים כ"כ בעסקיהם הגשמיים במשך ששת ימי החול עד שהם "עב- דים לעבדים", לרצונם הגשמי כאדם זה הקונה אדון לעצמו למשך ששת שנים, וגם בבוא יום "השביעי" יום השבת קדש שבו צריך לצאת חפשי"י, לשבות ולנוח מכל עניני חול — אינם רוצים לצאת חפשי ולשחרר עצמם מאהבתם ושעבודם לעניניהם הגשמיים, וטרודים ומטרדים הם ב- עניני העולם.

ועי"ז באה ההוראה: הקב"ה ציווה "כי לי בני' עבדים" — ענינו של האדם הוא עבודת השי"ת בלימוד התורה (וקיום המצות"), "כי לכך

(53) פרשתנו כב, כד, ובפרש"י שם, וראה לקמן שיחה ב' לפרשתנו.

(54) ראה פי' התורה לרכנו אברהם בן הרמב"ם, וראה ג"כ ירושלמי הובא לעיל הערה 6, ולהעיר ג"כ ממ"ש בחזקוני על עבר שנמכר בגניבתו — דמורה על העדר היר"ש שלו, ודחיל ברייתא טפי מהקב"ה . . . כמו ששנו רבותנו . . . אמר להם (רי- ב"ז) זה השנה כבוד עבד לכבוד קונו כו"י.

(55) ולהעיר שגמ"ח — המשחה ריב"ז לביהמ"ק — היא כללות המצות (לקו"ת ראה (כג, ג) ובכ"מ, ובתניא פליז דבירי-

שלמי גק' בשם מצוה סתם כו' (וראה ירוש' פאה בסופו), אגה"ק סל"ב).

(56) שו"ע אדה"ז סרי"צ ס"ה, וראה ילקוט שמעוני ריש פ' ויקהל, אגה"ק בסופו, וראה לקו"ש ח"ו ע' 217 הערה 47.

(57) ולהעיר ממרו"ל (קדושין ל, ב) אם פגע בן מנוול זה משכחו לביהמ"ד, וראה ג"כ לקו"ש ח"ב ע' 371 כביאור מחז"ל (אבות פ"ו מ"ב) "אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה" שעי' העסק בתורה מש- תחררת הנשמה מגלותה בגוף ונפש הבהמית.

(58) ר"ה פט, ב, שם לא, סע"א.

(59) ראה רמב"ם הל' מלכים סס"א: יעמוד מלך מקיב יוד הוגה בתורה ועוסק במצות . . . ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה . . . ובנה מקדש במקומו וקבץ נדחי ישראל כו' (וידוע אשר מדיק הרמב"ם גם בסדר דבריו, וראה ג"כ התחלת הפרק שם).

בית המקדש ו"הדלת והמוזוזה" (שהיו רי' "סי, יתגלו וישלימו יי בנין בית עדים במצרים) ש"טבעו בארץ שע' המקדש במילואו.

(משיחת ש"פ משפטים תש"ז)

60) איכה ב, ט. וראה במד"ר פס"ו יג: שערי ביהמ"ק במקומן נגנזו שנאמר טבעו בארץ גוי, וכ"ה באיכ"ר פ"ב יג (עה"פ), וכ"ה גם בזח"א ג, א. וראה תו"ת עה"פ אות לט.

ירוש' מגילה פ"א הי"א ועוד) שמישיב יבנה ביהמ"ק. וראה ג"כ לקמן ע' 185-6 ובהנסמן שם הערה 39, 42.

61) ועפ"י יש לתוך ב' הדיעות ש' במאמרי רז"ל בנוגע למקדש דלעתיד; ראה תנחומא ס"פ פקודי, זח"א כח, א. רש"י ותוס' סוכה מא, סע"א שהבנין דלעתיד יתגלה מן השמים (בנוי ומשוכלל), אבל ברמב"ם הל' מלכים (רפי"א ובסופו — ע"פ וע"פ הנ"ל י"ל שהביהמ"ק ירד מן השמים אבל הדלתות "שערי" ש"טבעו בארץ" (ש' הן היו בידי אדם) יעלו ויתגלו ויעמידום במקומם, והמעמיד הדלתות נחשב כאילו בנאו כולו — ראה ב"ב נג, ב. וראה שערי זהר לסוכה שם.

מ' ש פ מ י ב

מעשיו י'; "ועתה אם שמוע תשמעו בקולי וגו'"; "אם בחוקותי תלכו וגו'"; "ולמה דוקא י' בפרשתנו (וב' ס"פ יתרו) הוכרח רש"י לפרש ש"אם" זה אינו "רשות" אלא "חובה".

(ב) רש"י מעתיק הדיוק ש"כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג' — והרי רש"י בעצמו פ' באופן זה בה' מקור מות בתורה (נוסף על ג' המקומות הנ"ל — הנזכרים במאמר ר' ישמעאל, פירש כן במשנ"ל): "אם כופר יושת עליו וגו'"; "אם זה אינו תלוי וה"ה כמו אם כסף תלוה י', לשון

(7) וכמפורש: "ואם לא תטיב לפתח חסאת רובץ גו'". וראה פרש"י שם. ואין לומר דכיון שזכרה אפשרויות אחרת — "ואם לא תטיב גו'"; גם אם הראשונה חובה מתאים לומר "אם", דא"כ גם ב"ואם תקריב מנחת בכורים" מדובר לפני' במנחות אחרות.

(8) יתרו יט, ה. ראה פרש"י שם שמדבר בכללות "שמירת התורה".

(9) ר"פ בחקותי. וראה פרש"י שם: שתהיו עמלים בתורה.

(10) וראה מלבי"ם ליתרו כ, כב. ויקרא בתחלתו סק"ב.

(11) משפטים כא, ל.

(12) וזוהי מובן שאין לחלק בין ל' אשר" לכאשר" (ראה פרש"י יתרו שם) כבא"ם וגו', כי מפורש ברש"י: כמו אם כסף תלוה.

ומ"ש בש"ח שכאן לא קאי לר"י אלא לרבנן, ולרבנן יש יותר מג' — צע"ג איך אפ"ל שרש"י מפרש כמקום א' כדיעה א' (שיש ג' מקומות) ובמ"א כדיעה הפכית (שיש יותר מג') שהרי מפרש הוא פשט"ם — ואי אפשר שפשטו של מקרא אחד — יסתור מקרא שני!

א. עה"פ: "אם כסף תלוה וגו'". מעתיק רש"י בפירושו את התיבות "אם כסף תלוה את עמי", ומפרש: "ר' ישמעאל אומר כל אם ואם שב"תורה רשות חוץ מג' וזה א' מהן".

כוונתו של רש"י, בפשטות, לבאר: הלא גמילות חסדים היא מצוה וחובה י', ולמה נאמר כאן "אם כסף תלוה" דמשמע שהוא דבר התלוי ברצונו של האדם? ולזה מפרש רש"י שתיבת "אם" בכתוב זה אין פירושה "רשות", כמו בשאר המקומות, אלא שבהתאם לתוכן המדובר כאן — הוא ענין של "חובה". ומצד הדחוק לפרש מובנה של תיבה זו באופן היוצא מן הכלל, לכן ממשיך רש"י לומר ש"מצא לו חבר", כי בג' מקומות בתורה "אם" פירושה "חובה", והם: (נוסף על פסוק זה): "ואם מזבח אבנים גו'"; "ואם תקריב מנחת ביכורים גו'".

וצריך להבין:

(א) הרי בעוד כמה מקומות בתורה נאמר הל' "אם" ואי אפשר לפרשה "רשות" — ובכ"ז לא פירש רש"י שם שאינה "רשות", אלא "חובה". לדוגמא: "אם תטיב שאת וגו'"; (והכוונה היא ודאי, כי חובה על קין להטיב את

(1) פרשתנו כב, כד.

(2) וזה יודע התלמיד מפרש"י שלמד כבר. ראה לקמן ס"ב.

(3) כמו שפרש"י יתרו כ, כב.

(4) יתרו שם.

(5) ויקרא ב, יד.

(6) בראשית ד, ז.